

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

„Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново“

От Диана Косева-Тотева

Рецензент: чл.кор. проф. д.изк. Иванка Гергова,

Институт за изследване на изкуствата при БАН

Рецензираният труд е с обем 240 стр., към които са прибавени каталог от 88 стр., 10 стр. приложения с планове на църквите в изследвания район и 57 илюстрации в текста. Втората част на труда е озаглавен Таблицы и има 137 стр. Той съдържа фотографии на изследваните стенописни фрагменти и техните паралели.

Темата, избрана от Диана Тотева за дисертационен труд може да се определи като съвършено оригинална, доколкото ми е известно у нас няма подобна. Нещо повече, тя е извънредно полезна за изследователи от различни области и за познаването на нашето художествено наследство. Дисертантката от дълги години участва в археологически разкопки и е намерила успешни методи за обработване и експониране на фрагменти от стенописи, затова смятам, че темата е и много актуална на фона на многото примери на археологически разкопки в които намерените стенописи се оставят без внимание и се унищожават или на място, или впоследствие в музейни хранилища.

Структурата на текста е ясна и логична – след представянето на целите на дисертационния труд и използваните за постигането им методи, се прави преглед на досегашните проучвания на паметниците и техните публикации, после в същинската част се разглеждат детайлно намерените при разкопки фрагменти по топографски признак, накрая са направени изводи за мястото на разглежданите паметници в културната история на средновековната българска столица Търновград.

Дисертантката не е начинаещ изследовател – освен активен реставратор, тя има многобройни публикации в различни сфери на българското художествено наследство, включително свързани с темата на предлагания дисертационен труд. В този случай формулировката „образователна и научна степен“ не е адекватна, защото трудът е с изцяло научна стойност.

Тук ще добавя, в съгласие с обичайните изисквания на подобни рецензии, че Диана Косева-Тотева познава цялата литература за българската средновековна монументална живопис и е добре осведомена и за публикации, засягаща темата ѝ от чужди автори.

Достоинствата на дисертационния труд са многобройни. На първо място ще спомена това, че голяма част от представения материал е нов и неизвестен. Второ – като са добавени и известните от по-рано и публикувани от други автори фрагменти, работата е добила завършеност, обхващайки паметниците почти в цялост.

Въпреки, че в много случаи става дума за малки и обезличени фрагменти, обстоятелствата на намирането им често в среда, която позволява доста прецизна датировка, е много важно за изследването. Детайлният анализ на технологията, колорита, стила е позволил на Диана Косева-Тотева да направи важни изводи, понякога и по-генерални обобщения.

Ще се опитам да обобщя научните приноси на дисертацията.

1. Изследва се нов и много важен за историята на българското изкуство материал: стенописни фрагменти от наскоро разкопани църкви и други обекти на Трапезица, от църквата „Св. 40 мъченици“, от църквата, разположена южно от нея и др.
2. Направен е успешен опит за очертаване на сакралната топография на средновековната българска столица Търновград, като са отбелязани всички нейни църкви, техния архитектурен план, начина на декорирането им.
3. Новонамерените фрагменти са датирани убедително. За част от отдавна познатите паметници е предложена нова датировка. Това е особено важно за стенописите от притвора на църквата „Св. 40 мъченици“ и за църквата „Св. Димитър“.

4. Съществени са наблюденията върху цокълната декорация на търновските църкви – елемент от декоративната програма, на който рядко се обръща специално внимание.
5. Изцяло приноси са наблюденията на технологията на намерените при разкопки стенописи и на стила на живописиста.
6. Дисертацията дава богата обща картина за монументалната живопис в Търновград, за различните използвани техники – стенопис, мозайка, за наличието на стенописи в други обекти, освен църквите, за фасадна декорация. Предложени са хипотези на авторката за участие на майстори, произхождащи от Солун в изписването на някои столични храмове.
7. Изградена е ясна и нюансирана картина на художествения живот в Търновград и околностите му по време на столичния период.
8. Цялата илюстративна част – архивни и съвременни фотоси, авторски възстановки на стенописни фрагменти, таблици, са важен принос и имат безспорна самостоятелна ценност.

Авторефератът отразява адекватно съдържанието на дисертационния труд, а формулираните от дисертантката приноси могат да се приемат като безспорни. Приложен е списък от 17 публикации по темата на дисертацията, които са поместени в научни издания, което далеч надхвърля изискванията на закона за научните степени и звания и правилниците за приложението му.

Като имам предвид богатството и стойността на фактологическия материал и значението му за историята на средновековното българско изкуство, предлагам трудът да бъде издаден. В интерес на бъдещо усъвършенстване на текста с тази цел, бих посочила някои забелязани неточности, формални несъвършенства и мои несъгласия с някои тези на Диана Косева-Тотева.

В целия текст се откриват повторения, които могат да бъдат избегнати. Излагането на съдържанието на труда в увода е напълно излишно. По-добре е каталогът да бъде поместен отделно от текста, а не както е сега преди Заключението.

Сигурно неволни неточности са определянето на женското изображение на владетелка в дворцовата зала на Царевец като ктиторка (с. 67), каквото то

не би могло да бъде заради светския характер на помещението, или изразът „правоъгълни карета“ (с. 68).

Макар това да не е от голямо значение за самата тема, при прегледа на търновските църкви за църквите „Св. Георги“ и „Св. Петка“ в Асенова махала не са цитирани публикациите в Корпусите на стенописите в България (от 17 и от 18 векове).

Струва ми се неубедително идентифицирането на църква 2 на Трапезица като църквата „Св. Апостоли“, в която били пренесени мощите на св. Гаврил Лесновски само заради споменаването на загубен днес релеф на св. арх. Михаил до северния ѝ вход.

Най-спорни ми изглеждат разсъжденията около най-важните открития от последните години – владетелските и аристократични образи от „Св. 40 мъченици“. Излага се тезата, че това са портрети на цар Иван Асен II неговата фамилия, което приемам. Но търсенето на паралели със стенописите на църквата „Св. Богородица Космосотира“ във Фере ми изглежда не толкова убедително. Особено спорна е идеята, че образите от „Богородица Космосотира“ (възпроизвеждащи портрети на владетелите от Комниновата династия) са използвани като модели за портретите в търновската църква и то като възпоминание за победата на цар Йоан Асен над Теодор Комнин (с. 152).

Независимо от тези дребни критични бележки, ще подчертая отново, че рецензията дисертационен труд е оригинален, богат и с множество безспорни приноси. Това ми дава основание да предложа да се присъди образователната и научна степен „доктор“ на Диана Косева-Тотева.

Заради голямата научна и практическа стойност на текста препоръчвам след съответните редакционни намеси да бъде отпечатан.

София

25. 10. 2015

Подпис:

(проф. д.изк. Иванка Гергова)